

IJTIMOIIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.10.10.021>

Sa'dullaeva Mahfuza Husenovna

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti "O'zbekiston tarixi" kafedrasida
o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada ijtimoiy kompetentlik pedagogik muammo sifatida tadqiq qilingan bo'lib, bunda uning mazmuni, maqsadi va uni bo'lajak pedagoglarda takomillashtirish zarurati bo'yicha to'htalib o'tilgan. Ijtimoiy kompetentlik adabiyotlar tahlili va uning tadqiq qilishning tadqiqot metodologiyasi bayon etilgan hamda bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy kompetentlikni rivojlantirishning tamoyillari, usul va vositalari belgilab berilgan.

Kirish so'zlar: kompetensiya, kompetentlik, erkinlik, kompetentli yondashuv, tayanch kompetensiyalar, siyosiy kompetensiyalar, ijtimoiy kompetensiyalar, bilimlilik, kasbiy faoliyat, shaxsiy fazilat, pedagogik imkoniyat, tamoyillar, shakl va vositalar

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Саъдуллаева Махфуза Хусеновна

*Чирчикский государственный педагогический университет,
преподаватель кафедры «История Узбекистана»*

Аннотация. В данной статье рассматривается социальная компетентность как педагогическая проблема, обсуждаются ее содержание, цель и необходимость совершенствования у будущих педагогов. Описан анализ литературы по социальной компетентности и методология ее исследования, определены принципы, методы и средства развития социальной компетентности у будущих педагогов.

Ключевые слова: компетенция, компетенция, свобода, компетентный подход, базовые компетенции, политические компетенции, социальные компетенции, знания, профессиональная деятельность, личностные качества, педагогические возможности, принципы, формы и инструменты.

DEVELOPMENT OF SOCIAL COMPETENCES AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Sadullaeva Mahfuza Husenovna

Chirchik State Pedagogical University,

teacher of the «History of Uzbekistan» department

Abstract. In this article, social competence is studied as a pedagogical problem, and its content, purpose, and the need to improve it in future pedagogues are discussed. The analysis of social competence literature and the research methodology of its research are described, and the principles, methods and means of developing social competence in future pedagogues are defined.

Key words: competence, competence, freedom, competent approach, basic competences, political competences, social competences, knowledge, professional activity, personal virtue, pedagogical opportunity, principles, forms and tools

Kirish. Bugungi kunda xalqaro baholash dasturlariga integratsiyalashgan holda ulardagi ijtimoiy faollik ko'nikmalarini baholash mezonlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda ta'limni modernizatsiyalash sharoitida professional kadrlarni tayyorlash, pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarining kasbiy motivatsiyasini, kompetentligini rivojlantirish muhim sanaladi. Jahon amaliyotida muayyan mutaxassislar kasbiy kompetentligini takomillashtirish bo'yicha olib borilayotgan ilmiy izlanishlarda ta'lim boshqaruvi natijaviyligiga alohida e'tibor berilgan bo'lib, bunda asosiy urg'u ta'lim sifati menejmentiga qaratilmoqda [1].

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Respublikamizda umumiy o'rta ta'lim tizimi pedagog kadrlarini tayyorlash va ularning malakasini oshirish bo'yicha tadqiqotlar N.A.Muslimov, Sh.K.Mardonov, M.Quronov, M.Vahobov, N.M.Egamberdieva, X.I.Ibragimov, Matchonov Safa, J.E.Usarov, K.D.Riskulova, A.Sh.Muxsiev, U.N.Xujamkulov, O'.Toshmatov, Z.Ismoilova va boshqalar tomonidan amalga oshirilgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlari olimlaridan V.Anisimov, J.Shaygozova, M.Sultanova, Ye.Medvedeva, I.Levchenko, L.Komissarova, T.Dobrovolskaya, O.Korjenko, Ye.Zargaryanlar tomonidan bo'lajak mutaxassislarni ijtimoiy-madaniy rivojlantirishning tashkiliy shart-sharoitlari tadqiq etilgan.

Xorijlik olimlardan M.Meskon, T.Kellagan, T.Skott Myurrey, W.Jhon Morgan, Tony Bush, Lawrence A.Sherr, Deborah, C.Taylorlarning tadqiqotlarida uzluksiz ta'lim tizimida ta'lim sifati samarali nazorat qilishning tashkiliy-metodologik asoslari nazariy va amaliy jihatdan chuqur

o'rganilgan.

Mavzuni nazariy jihatdan yoritishda uning maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, mavzuga oid ilmiy-metodik adabiyotlar tahlili, xorijiy va mahalliy pedagogik tajribalarni o'rganish va umumlashtirish, ma'lumotlarni tizimlashtirish kabi usullardan foydalanildi.

Natijalar va muhokama. Bugungi kunda bo'lajak pedagoglar kasbiy faoliyatlariga qo'yiladigan malaka talablarida, ularning ma'naviy – ma'rifiy faoliyatida bir qator vazifalar belgilab o'tilgan. Jumladan, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni rejalashtira olish, uni tashkil etish metodikasini egallash, o'quvchilar ongiga milliy istiqlol g'oyasini singdirish; o'quvchilarda mafkuraviy va axborot xurujlariga qarshi immunitetni yuzaga keltirish usul va texnologiyalarini bilishi; globallashtirish sharoitida kechayotgan jarayonlarda axborot kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni va ta'siri haqida tushuntirish ishlarini olib borish; mahallalarda ma'naviy-axloqiy tarbiya masalalari bo'yicha individual suhbat o'tkazish; milliy urf-odat va marosimlarni o'tkazishda, umuminsoniy qadriyatlar, mehr-muruvvat, bag'rikenglik, vatanparvarlik, sadoqat kabi yuksak insoniy fazilatlarni ochib berish qobiliyatlariga ega bo'lishi kerak deb aytilgan bo'lib, aynan bu o'qituvchining ijtimoiy kompetensiyalari sanaladi.

Ayniqsa, bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish muammosining pedagogik muammo sifatida e'tibor berilishi oliy o'quv yurtlaridagi ta'lim jarayonida kompetentli yondashuvni takomillashtiradi. Bu esa ijtimoiy kompetensiya mohiyatini "kompetensiya" va "kompetentlilik" tushunchalari orqali oydinlashtirishni taqozo qiladi.

1996 yilda Yevropa Kengashi tomonidan Bernda o'tkazilgan "Evropa uchun tayanch kompetensiyalar" simpoziumida zamonaviy bitiruvchilarning quyidagi 5 ta muhim kompetensiyalari aniqlandi[2]. Bular: siyosiy va ijtimoiy kompetensiyalar (o'ziga javobgarlikni olish, qaror qabul qilishda ishtirok etish, ziddiyatlarni zo'ravonliksiz hal qila olish); ko'p millatli jamiyatda yashash kompetensiyalari (tafovutlarni ehtirossiz qabul qilish, o'zgalarni hurmat qilish, boshqa madaniyat vakillari bilan o'zaro munosabatga kirishish); bir va undan ortiq tilda og'zaki va yozma muloqot qila olish; axborotlashgan jamiyatda yashash kompetensiyalari (yangi texnologiyalarni bilish, ularni qo'llay olish, ommaviy axborot vositalari orqali tarqatilayotgan ma'lumot, reklamalarga tanqidiy munosabatda bo'lish); butun hayoti davomida uzluksiz ta'limni kasbiy tayyorgarlik kontekstida mustaqil o'zini o'zi o'qitish qobiliyati[3].

Zamonaviy kasbiy ta'lim bo'lajak mutaxassislarda yangi qadriyatlar tizimini shakllantirishga qaratiladi. Uning markazida, G.P.Shedroviskiyning fikricha, "Erkin muloqotga asoslangan, hayot tarzini va aloqa shakllarini kommunikatsiya asosida o'zgartira oladigan, va ijtimoiy javobgarlik

tamoyiliga ega bo'la oladigan individ" turadi[4].

Lug'atlarda "kompetentli" tushunchasi bir necha ma'nolarda keladi. Jumladan, muayyan kompetensiyaga ega bo'lgan, ya'ni biror bir tashkilot, shaxs faoliyatida vujudga keladigan muammo, vaziyatlarga: *competentia* (lot.) qonun bo'yicha taalluqli funksiyalarni amalga oshira oluvchi; ma'lum savollar to'plamiga javob bera oladigan, malakali mansabdor shaxsni anglatadi. E.A.Seytxalilov, B.X.Raximov, I.U.Madjidovlar tomonidan chop etilgan "Pedagogicheskiy slovar-spravochnik" lug'atida "kompetentli" termini "biror bir sohaga taaluqli bilimga egalik, xabardorlik", "kompetensiya" so'zini esa "ma'lum savollarga javoblarni yaxshi biladigan kishi", yoki "biror ishni qilish huquqiga ega odamlar doirasi", sifatida talqin qilinadi[5].

Bugungi kunga kelib, "kompetensiya" tushunchasi ta'lim mazmunini modernizatsiyalashning, o'zida ta'limning intellektual va malakaviy tarkiblari natijasini birlashtiruvchi markaziy tushunchaga aylandi. Ta'limda kompetentli yondashuv zarur bilim bazasi shartligini inkor qilmaydi, balki kompetensiyaning integral natijadorligini ko'zda tutadi.

Shu o'rinda O'zbekiston pedagog olimlarining kompetensiyaviy ta'lim, kompetensiya masalalariga doir ilmiy nuqtai nazarlari katta qiziqish uyg'otadi. Pedagogika fanlari doktori M.Vahobov "Bizningcha "kompetensiya" deganda, o'quvchilar tomonidan egallangan bilim va ko'nikmalarni mustaqil ravishda shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarda qo'llay olish layoqati tushuniladi[6]", deb hisoblaydi.

"Kompetentlilik" va "bilimlilik" nisbati haqida so'z borganda, pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslarini tadqiq qilgan olimlar N.A.Muslimov, M.H.Usmonboeva, D.M.Sayfurov va A.B.To'raevlar kompetensiyaning o'rganish (mashq qilish) natijasida vujudga kelishini, kompetentlilik esa faoliyatda nazariy bilimlardan foydalanishda, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon etishda namoyon bo'ladi, degan uyg'un qarashni olg'a surganlar[7].

Mamlakatimizda pedagog-o'qituvchilarning kasbiy faoliyati, kompetensiyalarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-metodik izlanishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi pedagog olimi M.B.Bekmurodov kompetensiya mutaxassisning o'z bilimlari, ko'nikmalari va harakatlarining umumlashgan usullarini safarbar qilish qobiliyati sifatida belgilashini bildirdi. Tayanch kompetensiyalar pedagog-mutaxassisning universalligini ta'minlaydi va shuning uchun chuqur ixtisoslashgan bo'lolmaydi. Mutaxassis o'z kompetensiyalarini faqat faoliyatida, muayyan vaziyatda namoyon qiladi. Namoyish etilmagan kompetensiyalar esa, potensial imkoniyat sifatida mavjud bo'lishini qayd qiladi[3].

Tadqiqotchilar I.A.Zimnyaya "kompetensiya" va "kompetentlik" kategoriyalarining mazmun jihatidan farqlarini keltirib o'tgan. Ya'ni

kompetensiya – bu ma’lum fan haqidagi protsedurali va qiymatli mazmunli bilimlar majmui bo’lsa, kompetentlik esa – bu “bilimlarni qo’llash – kompetensiyaning harakatga kelishi”, ya’ni individning muayyan kasbiy vaziyatda faoliyat yurita olishini xarakterlovchi keys kategoriyadir. Bunday kompetensiyalarni I.A.Zimnyaya insonga shaxs, faoliyat sub’ekti sifatida ijtimoiy soha xususiyatlari va odamlarning o’zaro bog’liqligidan kelib chiqishini ta’kidlaydi[8].

V.D.Simonenkoning “Umumiy va kasbiy pedagogika” kitobida ijtimoiy kompetensiyalarga alohida o’rin ajratilib, “mutaxassisning madaniyatlararo va tarmoqlararo bilimlar, ko’nikma va malakalarining turli kasbiy jamoalarda ishlab chiqarish faoliyatida uyg’unlashuvi” sifatida belgilangan[9].

Tadqiqotchi olim N.Muslimovning fikricha, kompetentlik – bu talabaning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega kasbiy faoliyatni amalga oshirilishi uchun zarur bo’lgan bilim, ko’nikma va malakalarning egallanishi hamda ularni kasbiy faoliyatda qo’llay olishi bilan ifodalanadi. Mazkur o’rinda «kompetentlik» tushunchasining mohiyati ham to’la ochiladi, u quyidagi ikki ko’rinishda namoyon bo’ladi: kompetentlik talabalarning shaxsiy sifatleri to’plami hamda kasbiy sohaning tayanch talablari sifatida.

Yuqoridagi ta’riflarning tahlili shundan dalolat beradiki, ko’nikma va qobiliyatlar (faoliyat komponentlar) bilan bir qatorda ijtimoiy kompetensiya tarkibiga kognitiv tarkibiy qismlar (tushunish, ifodalash, tahlil qilish va h.k), shuningdek, shaxsning fazilatleri ham kiradi.

Ta’lim sohasidagi kompetensiyaga asoslangan yondashuvning konseptual qarashlarining tahlili shuni ko’rsatadiki, ijtimoiy pedagogikada [10] “boshqa odamlar bilan o’zaro munosabatda, oilani, oilaviy munosabatlarni mustahkamlash va farzandlarni tarbiyalashda “ongli” va o’zlarining ijtimoiy – pedagogik imkoniyatlerini amalga oshirish qobiliyati” deb hisoblaydi”[11].

Shu jihatdan N.Yu.Rajinovning ijtimoiy kompetensiyaning asosiy ko’rsatgichi, assertivlik, ya’ni shaxsning o’ziga ishonchi (ishonchsizligi) ekanligi to’g’risidagi fikri diqqatga sazovor, deb bilamiz. Psixologik adabiyotlarda “kompetentlik” tushunchasi hatti–harakatlarning xususiyatlari, shaxs faoliyatining dominant shakli, hayot faoliyati to’g’risidagi hozirgi bilim darajasi bilan bog’lab talqin qilinadi. Shu bilan birga, kompetentlikning tabiatini psixologik tushunish asosan belgilangan shaxsiy sifatiga – fazilatiga qaratilgan.

S.N.Krasnokutskayaning ta’kidlashicha, ijtimoiy kompetensiya shaxs ijtimoiylashuvning ajralmas qismi bo’lib, bu ijtimoiy rollarning o’zgarishiga dosh bera oladigan shaxsning boshqalar bilan hamkorlik qilish, aloqalar o’rnatish, oson moslashuv, o’zgarishga tayyorlik, o’z taqdirini o’zi belgilash, o’z harakatlarning oqibatlari uchun ijtimoiy javobgarlikni o’z zimmasiga olish qobiliyatini ko’zda tutadi[3].

Bo'lajak pedagog-o'qituvchilarda ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishning tamoyillarini quyidagicha belgilash mumkin:

Birinchi, ijtimoiy kompetensiya – bu ijtimoiy, psixologik va pedagogik fanlar majmuida shakllantiriluvchi murakkab ijtimoiy pedagogik fenomen. Bunda bo'lajak pedagog shaxsining ijtimoiy kompetensiyalari uning muvaffaqiyatli faoliyati asosidir. Chunki u ijtimoiy xatti-harakatlarning etarlicha tanlovini va shaxsga xos bo'lgan ijtimoiy rollarni bajarish samaradorligini ta'minlaydi. Pedagogik faoliyatning ijtimoiy mohiyatini hisobga olgan holda, ijtimoiy kompetentlik o'qituvchining kasbiy kompetensiyasining asosidir.

Ikkinchi, o'qituvchida ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirishning maqsadi - uning atrofimizdagi olamga: Vatanga, odamlarga, tirik va jonsiz tabiatga, moddiy va ma'naviy qadriyatlarga hayotiy pozitsiyasini shakllantirish – insoniy munosabatlarni rivojlantirishdir. Ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirishning mohiyatida ijtimoiy siyosiy, ma'naviy ma'rifiy, iqtisodiy, estetik qadriyatlar va o'z-o'zini rivojlantirish mavjud bo'ladi.

Uchinchi, pedagoglarda ijtimoiy kompetensiyani samarali rivojlantirish uchun talabalarning ijtimoiy–madaniy muhiti, oilasi, jamoaviy munosabatlarini o'rganish zarur.

To'rtinchi, ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirishda ushbu jarayonning ochiq ijtimoiy-pedagogik tizimga aylanishi, professor-o'qituvchilarning yuqori kasbiy darajasi va oliy ta'lim muassasasidagi ijtimoiy ma'naviy muhit katta ahamiyat kasb etadi.

Beshinchi, bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirishda talabalarning hayotiy qadriyatlarini tavsiflash, ochiqlik, muloyimlik, bag'rikenglik, o'zaro mehr oqibatlilik, fuqarolik fazilatlar, axloqiy fazilatlar, hayotiy maqsadlar, milliy g'oya, kasb tanlash motivlari, o'z o'zini tarbiyalash, ijtimoiy moslashuv va sotsializatsiya darajasi, ijtimoiy harakatchanlik va faollik kabi omillar e'tiborga olinishi zarur[3].

Raqobatbardosh, zamonaviy bilimli va yuksak ma'naviyatli mutaxassislar uchun zarur hisoblangan kompetensiyalarga bugungi kunda ijtimoiy, kommunikativ, ijtimoiy–informatsion, kognitiv va maxsus kompetensiyalar kiradi. Bunda ijtimoiy kompetensiyalarning etakchi o'rni e'tirof etiladi.

Xulosa. Ijtimoiy kompetensiya bu shaxsni yangidan paydo bo'lgan umumiy lashtirilgan ijtimoiy o'zaro bog'langan sifatleri bo'lib, ijtimoiy rollarini muvoffaqiyatli bajarishga, sotsium va ushbu jamiyat sharoitida kerak effektiv faoliyat uchun zarur jihatlardir. Shunga muvofiq, bo'lajak pedagogni ijtimoiy kompetensiyalari deganda kasbiy pedagogik faoliyat davomida kerakli, unumli sifatlar ijtimoiy pedagogik va ijtimoiy psixologik bilimlar, mahorat, ko'nikma, faoliyat usuli tushuniladi. Kompetentlik yondoshuv esa, pedagogik ta'lim dasturlari mazmunini belgilashda metodologik komponent

сifatida joriy qilinishi zarurligini ko'rsatadi.

Bo'lajak o'qituvchilarning faoliyati mohiyatan ijtimoiydir va shuning uchun ham uning faoliyati davomida ijtimoiy kompetensiyalar ustki qatlamda turadi. Shundan kelib chiqqan holda, aytish mumkinki, ijtimoiy kompetensiya kasbiy pedagogik kompetentlik asosida vujudga keladi va o'zida individual shaxsiy xususiyatlarni jamlagan talabanning shaxsiy sifatlari modelining ustuvor komponentini hosil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Тоштемирова, С. А., & Мухаммадиев, Л. Ф. (2021). ТАЪЛИМ СИФАТИ БОШҚАРУВИ ВА БУ ЙЎНАЛИШДАГИ ХАЛҚАРО МОДЕЛЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES, 2(3), 769-777

2. OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education “Synergies for Better Learning”. OECD publishing, PARIS CEDEC. 2013. 148-p.

3. Toshtemirova, Saodat Abdurashidovna (2022) «THE NEED TO IMPROVE SOCIAL COMPETENCES IN FUTURE TEACHERS,» Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal: Vol. 2022 : Iss. 1 Article 4.

4. Щедровицкий Г.П. Пространство свободы // Народное образование. - №1. -1997. - С. 7.

5. Педагогический словарь-справочник/ Авт.-сост.: Э.А.Сейтхалилов, Б.Х. Рахимов, И.У. Маджидов; под общ. ред. Б.Ю. Ходиева; М-во высш. и ср. спец. Образования РУз.- Т.: “OPTIMAL LIGHTS”, 2011. -701с. – стр. 315.

6. Вахобов М.М. Компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартларини жорий этиш – замонавий таълим парадигмаси сифатида. /Замонавий таълим/ Современное образование. 2016 йил 10-сон, 3-б.

7. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. — Тошкент, 2015. — 94 бет.

8. Зимняя И.А. Ключевые компетентности — новая парадигма результата образования // Высшее Образование сегодня. — 2003. - № 5.

9. Общая и профессиональная педагогика/Под ред. В.Д. Симоненко. - М., 2005. С.24.

10. Головатный Н.Ф. Студент: путь к личности. - М., 1982. с. 49.

11. Матвеев Ю.И. Социальная ориентация личности / Отв. ред. В.А. Кан-Калик; Северо-Кавказский научный центр высшей школы. - Ростов н/Д: Изд-во Ростовского университета, 1990. - 155 с.